

Tilburg University

Objectieve en subjectieve gegevens over etnolinguïstische vitaliteit in Basjkortostan

Kroon, S.; Yagmur, K.

Published in:
Artikelen van de Vierde Sociolinguïstische Conferentie

Publication date:
2003

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Kroon, S., & Yagmur, K. (2003). Objectieve en subjectieve gegevens over etnolinguïstische vitaliteit in Basjkortostan. In T. Koole, J. Nortier, & B. Tahitu (Eds.), *Artikelen van de Vierde Sociolinguïstische Conferentie* (pp. 258-267). Eburon.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Objectieve en subjectieve gegevens over etnolinguïstische vitaliteit in Basjkortostan

Sjaak Kroon en Kutlay Yağmur

Babylon, Universiteit van Tilburg, Postbus 90153, 5000 LE Tilburg

1 Inleiding

Deze bijdrage heeft betrekking op de vitaliteit van het Basjkiers in de republiek Basjkortostan in de Russische Federatie. Ze is het resultaat van sociolinguïstisch veldonderzoek¹. Het Basjkiers is een Turkse taal die al sinds de 16de eeuw met het Russisch in contact is en al meer dan een eeuw onder sterke Russische invloed staat. Russificatieprocessen hebben ervoor gezorgd dat in veel Russische republieken een gedwongen overgang van de eigen taal naar het Russisch heeft plaatsgevonden. Na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie is de russificatie gestopt en is er sprake van een groeiend moedertaalbewustzijn. In deze bijdrage gebruiken we de typologie van minderheidstalensituaties van Edwards (1992) en de subjectieve etnolinguïstische vitaliteitsvragenlijst van Bourhis, Giles & Rosenthal (1981) om objectieve en subjectieve data te verzamelen over de etnolinguïstische vitaliteit van het Basjkiers. Dit gebeurt tegen de achtergrond van een kort overzicht van de russificatie in de sovjetperiode en van recente inspanningen in Basjkortostan om te komen tot een revitalisering van het Basjkiers. Tot slot gaan we in op de relevantie van onze bevindingen voor het revitaliseringsproces in Basjkortostan.

2 Etnolinguïstische vitaliteit en taalbehoud

Als alternatief voor de grote aantallen losse factoren die van invloed zijn op de vitaliteit van etnolinguïstische groepen stellen Giles, Bourhis & Taylor (1977) een driefactorenmodel van etnolinguïstische vitaliteit voor. Dit model omvat statusfactoren, demografische factoren en institutionele-ondersteuningsfactoren. De etnolinguïstische vitaliteitstheorie is een sociaal-psychologische benadering van de relatie tussen taal en identiteit. De vitaliteit van een etnolinguïstische groep wordt door Giles e.a. (1977: 308) omschreven als “that which makes a group likely to behave as a distinctive and active collective entity in inter-group relations”. Volgens Giles e.a. (1977) kan de etnolinguïstische vitaliteit van een groep worden vastgesteld door haar kracht en zwakte te bepalen op de drie genoemde domeinen: status, demografische sterkte en institutionele ondersteuning. Etnische groepen met een lage vitaliteit lopen grote kans een proces van linguïstische assimilatie te ondergaan en uiteindelijk niet langer beschouwd te worden als aparte groepen. Etnische groepen met een hoge vitaliteit daarentegen zullen waarschijnlijk hun taal en hun onderscheidende culturele kenmerken ook in een meertalige omgeving kunnen behouden (Bourhis, Giles & Rosenthal 1981).

Bourhis e.a. (1981) stellen dat de subjectieve vitaliteitspercepties van groepsleden met betrekking tot de drie onderscheiden vitaliteitsdomeinen even belangrijk zijn als de objectieve vitaliteit van een groep. Dit leidde tot de constructie van een ‘subjectieve etnolinguïstische vitaliteitsvragenlijst’. Hiermee is het mogelijk te bepalen hoe leden van een etnische groep de eigen groep en andere groepen beoordelen. Johnson, Giles & Bourhis (1983) stellen dat objectieve en subjectieve vitaliteit samen het startpunt vormen voor het onderzoeken van de relatie tussen sociologische (collectieve) en sociaal-psychologische (individuele) gegevens over taal, etniciteit en relaties tussen groepen.

In de afgelopen tien jaar is de bruikbaarheid van het concept ‘etnolinguïstische vitaliteit’ in empirisch onderzoek getoetst (zie o.a. Yağmur, De Bot & Korzilius 1999). Dit leidde tot een sterke empirische ondersteuning van de sociaal-psychologische realiteit van de concepten ‘objectieve’ en ‘subjectieve etnolinguïstische vitaliteit’. Maar er is ook de nodige discussie over de theorie en haar toepassing in empirisch onderzoek. Het meest controversieel is de operationalisering van de concepten en hun onderliggende dimensies. Om die reden gebruiken we in ons onderzoek, naast de vragenlijst van Bourhis e.a. (1981), ook Edwards’ (1992) typologie van minderheidstalensituaties. Deze volgens Edwards nog tentatieve typologie classificeert een reeks variabelen die relevant zijn voor taalcontactsituaties en betrekking hebben op groepskenmerken en individuele kenmerken van groepsleden. Ze bevat 33 vragen over demografische, sociologische, linguïstische, psychologische, historische, politieke, geografische, onderwijs- en religiegerelateerde, en economische kenmerken van de groep en haar woongebied. Op basis van deze vragen worden gegevens verzameld over aantallen sprekers, hun geografische concentratie en rurale en urbane distributie, mate en aard van taaloverdracht op jongere generaties, mate van taalstandaardisering, taalattitudes van sprekers, de relatie tussen taal en identiteit, geschiedenis en achtergrond van groepen en talen in de regio, mate en omvang van officiële taalerkenning, betrokkenheid ten aanzien van (taal)onderwijs, aanwezigheid van de taal in de media.

Hoewel de typologie bruikbaar is gebleken in recent onderzoek naar taalbehoud en taalverschuiving (zie o.a. Yağmur 2001), zouden er met betrekking tot de etnolinguïstische vitaliteit van een groep zeker nog vragen aan kunnen worden toegevoegd, bijvoorbeeld betreffende de aard van de groep (collectivistisch tegenover individualistisch), huwelijkspatronen, (het belang van) specifieke nationale feestdagen en de rol van de traditionele cultuur bij taalbehoud. Ook de status van de etnische groepstaal op school en de beschikbaarheid en kwaliteit van onderwijsleermiddelen in de taal zouden in de beschouwing betrokken kunnen worden. En met name in een Russische context is de geschiktheid van het schrift voor het leren en onderwijzen van etnische groepstalen een belangrijke vraag.

Waar Edwards’ typologie de objectieve, feitelijke informatie verschaft over etnolinguïstische vitaliteit geeft het model van Giles e.a. zicht op subjectieve vitaliteitspercepties van de groep die object van studie is. Een combinatie van beide perspectieven, dat wil zeggen van objectieve en subjectieve data over etnolinguïstische vitaliteit op individueel niveau en groepsniveau kan samen met taalgebruiks- en taalkeuzedata leiden tot een nauwkeurige sociolinguïstische beschrijving van een groep. In onze veldstudie in Basjkortostan gebruiken we Edwards’ typologie vooral om via bronnenstudie en interviews met experts informatie te verzamelen over demografische kenmerken, de taalpolitieke status van de betrokken talen, de mate en aard van taaloverdracht naar jongere generaties, taalonderwijspraktijken etc. Daarnaast gebruiken we Bourhis’ etnolinguïstische vitaliteitsvragenlijst om de subjectieve percepties en attitudes van de Basjkierse taalgemeenschap tegenover de eigen etnische groepstaal en tegenover het Russisch te documenteren.

3 Russificatie en taalrevitalisering in Basjkortostan

Volgens Carmichael (2000: 266) “all the non-Russian ethnic and linguistic groups now share a complex relationship with the formerly dominant language of the region, Russian, and the post-communist period is characterized by a process of coming to terms with centuries of Russian hegemony and the ubiquitous presence of Russian speakers.” De in dit verband centrale processen zijn *language revival*, *language revitalisation* en *language reversal* of *reversing language shift*. Met Paulston & Chen (1993) beschouwen we *revival*, *revitalisation* en *reversal* als verschillende fenomenen die deel uitmaken van het concept *language*

regensis. *Language reversal* verwijst naar het omkeren van een neerwaartse trend in het gebruik van een taal. *Language revival* is letterlijk het geheel van pogingen om een dode of lang niet gebruikte taal te doen herleven. Anders dan *revival* heeft *revitalisation* te maken met een taal die in beperkte mate gebruikt wordt of is. In dit opzicht is wat er in Basjkortostan op taalgebied gebeurt een typisch voorbeeld van *language revitalisation*. Het Basjkiers werd in de sovjetperiode volledig gedomineerd door het Russisch en veelal beperkt tot de huiselijke sfeer. Dit leidde tot een gedwongen verschuiving naar het Russisch bij de jongere generaties. Het Basjkiers is zijn lokale functionaliteit, met name op het platteland, weliswaar nooit helemaal kwijtgeraakt maar de dominantie van het Russisch in het onderwijs beperkte die functionaliteit aanzienlijk, wat weer leidde tot een snellere verspreiding van het Russisch.

Voor een goed begrip van de taalsituatie in Basjkortostan is enige informatie over de Sovjetrussische taalpolitiek noodzakelijk. In de eerste jaren na de revolutie van 1917 werden minderheidstalen in het officiële taalpolitieke discours positief bejegend en gesteund. Volgens de leninistische ideologie hadden alle talen dezelfde status. Maar deze positie veranderde zeer snel. In de jaren 1936-1937 nam de sovjetregering het besluit de uiteenlopende schriftsystemen van de verschillende taalgroepen te vervangen door het Cyrillisch schrift. Hierdoor werd het Russisch makkelijker te leren maar werd tegelijk het verwerven van schriftelijkheid in de moedertaal bemoeilijkt. Het onderwijs werd beschouwd als een centraal instrument voor het verspreiden van de communistische ideologie. In korte tijd werden veel scholen gesticht met veelal Russische leerkrachten en Russische onderwijsleermiddelen. Voor het onderwijs in minderheidstalen was in feite nauwelijks plaats. In veel multi-etnische gebieden werden de kinderen naar internaten gestuurd waar het gebruik van de eigen taal verboden was. Het doel van deze internaten was de vorming van een generatie zonder notie van de eigen taal en cultuur. In deze beginperiode van de taalpolitiek (1920-1958) waren er echter nog steeds (beperkte) voorzieningen voor het onderwijs in de eigen taal.

In de jaren 1958-1980 wordt de Russische taalpolitiek gekenmerkt door een intensieve en agressieve russificatie, gericht op de vorming van één sovjetvolk zonder talige, etnische of culturele verschillen. Opnieuw was het onderwijs hierin het belangrijkste middel. Het onderwijs in de eigen taal werd bij de Onderwijshervorming van 1958 gereduceerd of afgeschaft. Op school mochten de kinderen alleen Russisch spreken. Stalin was de belangrijkste initiator van deze politiek die werd voortgezet door Chroesjtsjov en Brezjnev. Volgens Haarmann (1992) verzachtten laatstgenoemden weliswaar de harde stalinistische assimilatielijn maar de praktijk van het onderwijs laat zien dat na 1960 het Russisch daar bijna alle andere talen heeft verdrongen. Het gebruik van de nationale talen van de republieken en autonome gebieden van de Sovjet-Unie werd beperkt tot slechts enkele domeinen wat hun functionaliteit en prestige verminderde. Het Russisch werd de enige taal voor het onderwijs, de publieke sector, de media en de sociaal-economische mobiliteit. De russificatie ging door tot in de late jaren tachtig van de vorige eeuw. Vanaf het midden van de jaren tachtig zien we echter een toenevende onrust in de republieken die het begin markeert van een derde periode in de taalpolitiek, van 1980 tot aan de *perestrojka*. In deze periode van desintegratie ontstond er een steeds breder protest tegen de beperkingen die men ondervond bij het uitoefenen van de religie en traditionele nationale gebruiken en gewoonten. Met name ook de beperkingen op het gebruik van de eigen taal waren belangrijke redenen voor protest en opstand (Guboglo 1994). Volgens Hagendoorn e.a. (1998) werd onder het bewind van Gorbatsjov duidelijk dat de russificatiepolitiek was mislukt.

In weerwil van de jarenlange assimilatiepolitiek hielden veel zogenaamde titulaire nationaliteiten in de republieken stand tegen de russificatie. Met name op het platteland bleek het moeilijk de assimilatiepolitiek volledig door te voeren. Graney (1999: 619) stelt dat “many of the ‘national’ schools in urban areas in Tatarstan and Bashkortostan were forced to close or to switch to Russian-language education in the 1970s, though both republics retained

a large rural basis of national schools until the end of the Soviet period.” De informanten in ons onderzoek bevestigen dat er, ondanks een aanzienlijke verschuiving naar het Russisch bij de jongere generaties, nog steeds sprake is van een bewust beleefde Basjkierse identiteit en dat het Basjkiers in dorpen en stadjes tot op zekere hoogte behouden is gebleven. Wel staat vast dat veel nationaliteiten in de sovjetperiode in aanzienlijke mate te maken hebben gehad met taalverschuiving en taalverlies. De invloed van deze processen zal niet op korte termijn verdwijnen maar er is momenteel wel sprake van serieuze pogingen tot taalrevitalisering.

4 Objectieve gegevens over etnolinguïstische vitaliteit in Basjkortostan

Met zijn rijke olie- en gasvoorraden is Basjkortostan een van de belangrijkste republieken van de Russische Federatie. Het land beslaat 143.600 vierkante kilometer en ligt tussen de Wolga en de Oeral. In 1993 telde het land ruim 4 miljoen inwoners en volgens Grimes (2000) woont ongeveer 1 miljoen Basjkieren buiten Basjkortostan. Volgens de Sovjetrussische census van 1989 zijn de grootste bevolkingsgroepen de Russen (39%), Tataren (28%) en Basjkieren (22%). De meeste Russen wonen in de hoofdstad Ufa. In een aantal rurale gebieden zijn de Basjkieren en Tataren die onderling verstaanbare talen spreken in de meerderheid. Het aantal Basjkieren in stedelijke gebieden groeit echter gestaag (van 10% in 1970 tot 14,5% in 1989).

De Basjkieren vestigden zich in ‘hun’ land vanaf de 13de eeuw. In 1552 viel het land in handen van de Russen. In 1674 stichtten ze Ufa en begonnen ze met de kolonisatie van het gebied en de onderdrukking van de Basjkieren. Conform het kolonisatie- en centralisatiebeleid werden in de 18de eeuw veel Russische immigranten naar de regio gestuurd, met name voor de ijzer- en koperwinning. In de 19de eeuw begon de industrialisatie wat opnieuw een Russische immigrantenstroom tot gevolg had. Hierdoor werden de Basjkieren een minderheid in hun eigen land. In de 19de eeuw gaven de Basjkieren onder Russische druk hun nomadisch bestaan op en vestigden zich veelal als boeren. Na de communistische revolutie van 1917 werd de regio in 1919 een autonome republiek die ook gebieden omvatte waar veel Tataren woonden. Hiermee werden de Basjkieren na de Russen en Tataren de derde groep in hun land. Na 1930 kwam de olie-industrie op gang en stroomden nieuwe immigranten toe wat leidde tot een afname van de Basjkieren tot minder dan 25% van de bevolking. In dezelfde periode werd de Basjkierse nationale elite het slachtoffer van het regime van Stalin (Grävingsholt 1999).

Bij de verkiezingen van 1990 verloren de communisten ook in Basjkortostan hun macht en werd Murtaza Rakhimov tot president gekozen. Volgens Grävingsholt (1999) speelde zijn Basjkierse herkomst een grote rol bij zijn uitverkiezing die op haar beurt weer een belangrijke factor was in de herleving van een nationaal Basjkiers bewustzijn. Onder leiding van Rakhimov werd een nieuwe grondwet geschreven en in 1999 accepteerde het Parlement een taalwet waarin het Basjkiers en het Russisch als officiële talen van Basjkortostan werden vastgelegd (Hoofdstuk I, Artikel 3). De nieuwe grondwet bevorderde ook het onderwijs in de eigen taal in het primair en secundair onderwijs (Hoofdstuk II, Artikel 8). Er is er echter geen sprake van een verplichting tot het leren van de eigen taal. Dit wordt sterk bevorderd maar het geschiedt op vrijwillige basis (Graney, 1999).

De taalsituatie in Basjkortostan is in veel opzichten ingewikkeld. Hoewel het Basjkiers en Tataars zoals gezegd onderling verstaanbaar zijn, zijn ze altijd als verschillende talen behandeld. Tijdens de sovjetperiode speelde het Basjkiers als gevolg van de russificatiepolitiek geen rol in de zakenwereld, de wetenschap, het onderwijs en de literatuur. Volgens Laitin (1995: 291), “the Soviets even created a distinct Bashkir literary language and allowed Bashkirs access to education in their native Bashkir tongue until the tenth grade as a means to prevent a Bashkir-Tatar merger. This was done at a time when a third of all Bashkirs already considered Tatar their native language.” Deze strategie lijkt te zijn ingegeven door de

zorg dat Basjkieren en Tataren samen een getalsmatige meerderheid zouden vormen (zie ook Graney 1999; Grävingsholt 1999). Volgens Ajupova (1996) telt Basjkortostan meer dan 100 etnische groepen. Tabel 1 bevat enige gegevens over hun aantallen en de talen die ze spreken.

Tabel 1: Taalgroepen in Basjkortostan

Taalgroep	Percentage van de totale populatie	Groepstaal als eerste taal in 1979	Groepstaal als eerste taal in 1989
Basjkieren	22	64,4	74,7
Tsjoevasjen	3	86,8	82,7
Mari	2,7	94	91,2
Russen	39	*	*
Tataren	28,4	94,2	92,9
Oedmoerten	0,6	93,2	90
Oekraïners	1,9	**	**

Bron: Ajupova (1996). * Naar verwachting 100%. ** Cijfer ontbreekt maar bij de Oekraïners is sprake van een aanzienlijke mate van taalverlies (3,5% tussen 1979 en 1989).

Uit Tabel 1 blijkt dat de etnische groepstaal in afnemende mate als eerste taal wordt beschouwd door alle groepen behalve de Basjkieren. Zij rapporteren tussen 1979 en 1989 juist een toename van 10%. Daar staat tegenover dat de Basjkieren hun eigen taal het minst als eerste taal rapporteren. Volgens Graney (1999) rapporteert 20% van de Basjkieren in 1989 het Tataars als eerste taal, terwijl slechts 0,5% van de Tataren het Basjkiers als zodanig noemt. Volgens Grimes (2000) spreken 370.000 Basjkieren Tataars als moedertaal. Van de andere kant claimt slechts 0,25% van de Russen enige kennis van het Tataars of Basjkiers. Tabel 1 laat zien dat de Russen als grootste etnische groep in Basjkortostan gekenmerkt worden door complete eentaligheid.

In processen van taalbehoud en taalverlies speelt taalplanning een cruciale rol. Na lang onderworpen te zijn geweest aan de Sovjetrussische assimilatiepolitiek formuleerde een aantal republieken al voor de volledige desintegratie van de Sovjet-Unie een eigen taalpolitiek. Dit droeg bij aan de ontwikkeling van een positieve attitude tegenover de eigen taal (Guboglo 1994). De ontwikkeling in Basjkortostan is een typisch voorbeeld van taalrevitalisering. De instrumentele waarde van het Russisch is weliswaar nog steeds erg groot, maar de maatschappelijke steun voor onderwijs met Basjkiers als instructietaal groeit. Dit is belangrijk omdat het succes van elke taalpolitiek afhangt van maatschappelijke steun en positieve attitudes van de bevolking.

Beleidsmakers en intellectuelen in Basjkortostan beschouwen het onderwijs als essentieel instituut voor het bevestigen van de nationale soevereiniteit. Daarom worden schoolboeken herschreven en worden er nieuwe vakken aan het curriculum toegevoegd. In het schooljaar 1990-1991 werden nieuw cursussen over Basjkierse geschiedenis, cultuur en literatuur geïntroduceerd en in 1997 stichtte het Ministerie van Onderwijs een nieuw nationaal instituut voor de productie van onderwijsleermiddelen.

In Basjkortostan zijn alle talen voor de wet gelijk. Wat het onderwijs in de eigen taal betreft, behandelt de Basjkierse taalpolitiek alle etnolinguïstische groepen dan ook op dezelfde manier: ze kunnen eigen scholen stichten en onderwijs in de eigen taal aanbieden. In de afgelopen jaren is er sprake van een aanzienlijke toename van het aantal onderwijsinstellingen waar de eigen taal gebruikt wordt en alle ouders worden aangemoedigd hun kinderen onderwijs in de eigen taal te laten volgen (Graney 1999). Ondanks deze ontwikkeling zijn met name sommige Basjkierse intellectuelen niet tevreden met de bereikte resultaten. Zij stellen een volledig systeem van nationaal onderwijs in het Basjkiers voor van kleuterschool tot universiteit. In reactie hierop groeide het aantal scholen waar het Basjkiers als enige instructietaal

wordt gebruikt. De toename van het aantal leerlingen dat scholen bezoekt met Basjkiers als instructietaal en de toenemende vraag naar dit type scholen laten zien dat zowel top-down als bottom-up steun voor deze scholen van vitaal belang is. Als er meer vraag komt naar scholen met Basjkiers als instructietaal zal de vitaliteit van het Basjkiers kunnen groeien.

Een andere belangrijke factor is de rol van het Basjkiers in de media. Er bestaan inmiddels de nodige kranten en tijdschriften in het Basjkiers. Veel hebben er in korte tijd aanzienlijke oplagen bereikt, zoals bijvoorbeeld het jongerentijdschrift *Shonkar* (circa 25.000) en het literair tijdschrift *Agidel* (circa 35.000). Bovendien zijn er twee kranten in het Tataars en een drietalige krant *Vatandash* in het Basjkiers, Engels en Russisch. Er is ook sprake van een toename van Basjkierse boeken, films, toneelstukken, muziekcassettes en Cd's.

5 Subjectieve gegevens over etnolinguïstische vitaliteit in Basjkortostan

In Basjkortostan zijn de afgelopen jaren ingrijpende taalpolitieke maatregelen genomen ten behoeve van het Basjkiers en andere etnische groepstalen. Op basis hiervan zou men een sterk taalrevitaliseringsproces verwachten. In een dergelijk proces is steun van de gemeenschap van centraal belang. Echter, omdat het Russisch nog steeds de *lingua franca* is, blijven veel ouders hun kinderen naar Russischtalige scholen sturen. Instrumentele redenen zoals uitzicht op een goede vervolgopleiding en werk spelen daarbij een centrale rol. Voor het op gang komen van een proces van taalrevitalisering zijn de subjectieve opvattingen van de leden van een groep over de vitaliteit van de groep cruciaal. Gegeven het feit dat de Basjkierse taalgroep in de afgelopen eeuw een intensieve russificatie heeft ondergaan, resulterend in een geringe functionele en instrumentele gebruikswaarde van het Basjkiers in een beperkt aantal domeinen, kan bij sprekers van het Basjkiers met andere woorden een zeer lage vitaliteitsperceptie worden verwacht.

Instrument en informanten

Om de subjectieve vitaliteitspercepties van leden van de Basjkierse groep te achterhalen werd gebruik gemaakt van een Russische vertaling van de subjectieve etnolinguïstische vitaliteitsvragenlijst van Bourhis e.a. (1981)³. In de vragenlijst moesten de Russische en Basjkierse groep met behulp van zevenpunts Likertschalen worden ingeschaald op 22 items met betrekking tot de groeps vitaliteit in termen van status, demografische sterkte en institutionele ondersteuning. De vragenlijst werd afgenomen bij 250 informanten in en rond Ufa. Uiteindelijk vulden 87 informanten uit de stad (gemiddelde leeftijd 31,3 jaar) en 137 informanten van het platteland (gemiddelde leeftijd 25,9 jaar) de vragenlijst in. Er deden meer vrouwelijke informanten (155) mee dan mannelijke (90).

Resultaten

Tabel 2 bevat de resultaten van de vragenlijst. De gegevens zijn geanalyseerd met SPSS (versie 9). In de eerste kolom staan de variabelen zoals opgenomen in de vragenlijst. De tweede kolom bevat de vitaliteitsoordelen van de Basjkierse informanten over hun eigen groep en de derde kolom de vitaliteitsoordelen van dezelfde Basjkierse informanten over de Russische groep (gemiddelde scores). De data werden onderworpen aan een factoranalyse. Deze leidde echter tot een niet-interpreteerbare multifactoriële oplossing. Ook werd over de Russische en Basjkierse vitaliteit een t-test uitgevoerd (kolom 4 en 5).

Uit Tabel 2 blijkt dat er significante verschillen bestaan tussen de vitaliteitsmaten voor de Basjkierse en de Russische groep. De verschillen zijn niet altijd unidirectioneel. T-tests per variabele laten zien dat in negen gevallen de vitaliteit van het Russisch significant groter is, en

in acht gevallen die van het Basjkiers. Om het verschil tussen de Russische en Basjkierse vitaliteit in zijn totaliteit te achterhalen is op basis van de individuele scores van alle informanten een totale vitaliteitsscore voor iedere groep berekend.

Tabel 2: Subjectieve etnolinguïstische vitaliteitsoordelen van Basjkierse informanten over Russische en Basjkierse vitaliteit (N=250)

Variabelen	Basjkierse vitaliteit	Russische vitaliteit	Gemiddeld verschil	P
1. Proportie van de bevolking	3.49	4.64	1.15	.000**
2. Perceptie van lokale taalstatus	6.12	5.52	-.59	.000**
3. Perceptie van internationale taalstatus	4.10	3.28	-.82	.000**
4. Hoeveelheid Basjkiers/Russisch in overheidsdienst	3.73	6.06	2.32	.000**
5. Russisch/Basjkierse geboorten	3.82	4.07	.23	.060
6. Russisch/Basjkierse invloed in het zakenleven	5.32	5.06	-.27	.048*
7. Hoeveelheid Basjkiers/Russisch in de massamedia	2.88	2.12	-.74	.000**
8. Perceptie van Basjkiers/Russische groepsstatus	5.82	4.29	-1.50	.000**
9. Lokale proportie van Russisch/Basjkiers	3.51	5.00	-1.50	.000**
10. Hoeveelheid Basjkiers/Russisch in het onderwijs	4.78	6.14	1.36	.000**
11. Russische/Basjkierse immigratiepatronen	4.39	3.68	.71	.000**
12. Mate van exogamie	4.48	4.97	.50	.000**
13. Mate van Russische/Basjkierse politieke macht	2.98	3.38	.40	.005**
14. Hoeveelheid Basjkiers/Russisch in het zakenleven	3.97	5.84	1.86	.000**
15. Russisch/Basjkierse emigratiepatronen	4.49	4.54	5.809E-02	.722
16. Trots op culturele geschiedenis	5.95	5.13	.81	.000**
17. Hoeveelheid Basjkiers/Russisch in godsdienst	3.29	3.22	-6.5306E-02	.693
18. Evaluatie van culturele representatie van de groep	5.75	5.19	.55	.000**
19. Perceptie van de sterkte van de groep	4.87	5.31	.44	.015*
20. Perceptie van de welvaart van de groep	3.93	5.08	1.15	.000**
21. Voorspelde toekomstige sterkte	5.32	5.18	-.16	.275
22. Mate van contact tussen Russisch en Basjkiers	5.59			

Noten: 1 = laagste vitaliteit; 7 = hoogste vitaliteit. De gemiddelde vitaliteit is berekend door optelling van de gemiddelde waarden van de individuele variabelen en deling van het totaal door het aantal variabelen; * = $p < .05$ (significant) en ** = $p < .005$ (zeer significant).

Een t-test op deze scores laat zien dat de Russische vitaliteit als geheel significant groter is dan de Basjkierse. Gegeven het feit dat het Russisch aanzienlijke institutionele ondersteuning geniet in het onderwijs en in alle publieke instituties is dit verschil niet verrassend. Als we kijken naar de gemiddelde waarden voor de Russische (97,86) en Basjkierse (93,07) vitaliteit, zijn de verschillen overigens niet erg groot. Tabel 3 bevat de uitkomsten van de t-test.

Tabel 3: T-test resultaten voor Russische en Basjkierse vitaliteit

Dimensie	Gemiddelde	Standaarddeviatie	T	P
Russische vitaliteit (N=229)	97,86	8.70	170.2	.000**
Basjkierse vitaliteit (N=228)	93,07	9.97	140.9	.000**

Omdat het Basjkiers een grotere rol speelde en speelt op het platteland dan in de stad verwachtten we hogere vitaliteitsscores voor het Basjkiers en lagere vitaliteitsscores voor het Russisch bij de informanten op het platteland. Om het verschil tussen de rurale en urbane informanten wat betreft hun vitaliteitsinschatting van het Basjkiers en Russisch te bepalen is een ANOVA-test uitgevoerd op de somscores van de Russische en Basjkierse vitaliteit. Tabel 4 bevat de ANOVA-resultaten.

Tabel 4: ANOVA resultaten voor Russische en Basjkierse vitaliteit (N=208)

Dimensie	Gebied	Gemiddelde	SD	F	P

Russische vitaliteit	Urbaan (N=77)	99,03	7.32	3.078	.081
	Ruraal (N=131)	96,81	9.58		
Basjkierse vitaliteit	Urbaan (N=78)	91,66	9.05	.315	.575
	Ruraal (N=130)	92,43	9.92		

Hoewel er sprake lijkt te zijn van en wat grotere Russische vitaliteit in urbane gebieden ($p=.081$), zijn er, anders dan we verwachtten, op groepsniveau geen verschillen. Onafhankelijk van hun urbane of rurale achtergrond hebben Basjkierse informanten een gelijksoortige perceptie van de vitaliteit van het Russisch en Basjkiers. Ook tussen mannen en vrouwen blijken er geen significante verschillen in vitaliteitsperceptie te bestaan.

Discussie

Tegen de achtergrond van de massieve russificatie die Basjkortostan door de jaren heeft ondergaan is de hoge algemene vitaliteitsscore van het Russisch zoals gezegd niet verrassend. Tegelijkertijd kunnen de relatief hoge scores met betrekking tot de vitaliteit van de Basjkierse gemeenschap en het grote aantal variabelen dat een statistisch significant hogere vitaliteit van het Basjkiers te zien geeft opmerkelijk worden genoemd. Waar verwacht had kunnen worden dat een jarenlange russificatie en een daarmee gepaard gaande taalverschuiving geleid zou hebben tot lage vitaliteitsscores, blijkt dat inspanningen om de taal te revitaliseren en te behouden wel degelijk van invloed zijn geweest en geleid hebben tot een positieve inschatting van de eigen etnolinguïstische vitaliteit door de Basjkierse bevolking.

Onze resultaten op het niveau van de afzonderlijke variabelen laten zien dat Basjkieren een relatief grote waardering hebben voor de eigen etnische groep. Wat de demografische factoren betreft, komen de inschattingen van de informanten overeen met de objectieve gegevens die we verzameld hebben. Met betrekking tot de proportie van de bevolking (variabele 1) wordt gerapporteerd dat er meer Russen zijn dan Basjkieren en dat bij gevolg het Russische geboortecijfer (v5) hoger ligt dan het Basjkierse. Wat de statusfactoren betreft, kreeg het Basjkiers hogere vitaliteitsscores dan het Russisch. Een t-test tussen de vitaliteit van het Basjkiers en Russisch in termen van lokale en internationale taalstatus (v2 en v3) laat significant hogere scores zien voor de Basjkierse taalgroep. Dit is een intrigerende uitkomst waar toch het Russisch doorgaat voor een internationale taal van wetenschap en technologie. In dezelfde lijn hebben de Basjkieren een significant hogere vitaliteit dan de Russen waar het gaat om de status van de groep in Basjkortostan (v8) en de culturele trots (v16). Tot slot geven ook de vitaliteitsoordelen betreffende de culturele representatie van de groepen (v18) een veel hogere vitaliteit van de Basjkierse groep te zien. Het lijkt duidelijk dat de Basjkierse soevereiniteit een positieve invloed heeft gehad op de waardering van de eigen groep. Waar het gaat om de economische status van de groepen, meer bepaald de perceptie van de welvaart van de groep (v20), is de Russische vitaliteit groter dan de Basjkierse. Daar staat tegenover dat de Basjkieren meer controle hebben in het zakenleven (v6). De rol van het Russisch als *lingua franca* in Basjkortostan komt expliciet naar voren in variabele 14 waar het Russisch in het zakenleven veel meer gebruikt blijkt te worden dan het Basjkiers. Wat betreft de institutionele ondersteuning zijn er significante verschillen tussen de Basjkierse en Russische vitaliteit. Overeenkomstig de objectieve data is de vitaliteit van het Russisch significant hoger waar het gaat om het gebruik van de taal in overheidsdiensten (v4) en het onderwijs (v10). Over het algemeen wordt de mate van contact tussen Russen en Basjkieren als hoog ingeschat (v22). Deze uitkomst is van belang met het oog op de crossculturele communicatie tussen de verschillende bevolkingsgroepen en het uitbouwen van de meertaligheid in Basjkortostan.

6 Toekomstverwachtingen ten aanzien van de revitalisering van het Basjkiers

Uit onze resultaten blijkt dat de Basjkieren hun moedertaal willen revitaliseren en dat de sociaal-psychologische, onderwijsgerelateerde en constitutionele omstandigheden voor een dergelijke (mogelijk volledige) revitalisering gunstig zijn. Door middel van top-down ondersteuning (van het onderwijsbeleid) en bottom-up ondersteuning (van de ouders) zou het Basjkiers in de (nabije) toekomst als integrale schooltaal kunnen worden ingevoerd. In dit taalrevitaliseringsproces spelen uiteenlopende linguïstische, culturele, politieke, sociale en demografische factoren een rol. De rol van het onderwijs in de moedertaal is hiervan de belangrijkste. Tijdens ons veldwerk in Basjkortostan bezochten we enkele Basjkierse scholen in Ufa en een Tataarse school in het dorpje Nurlino. In gesprekken met schooldirecteuren en beleidsmakers bleek een grote bereidheid om het aantal uren moedertaalonderwijs uit te breiden. Naast het vak Basjkiers bieden scholen ook het vak Basjkierse cultuur aan. Het aantal vakken dat in het Basjkiers wordt onderwezen neemt toe. Leerlingen krijgen aardrijkskunde en geschiedenis van Basjkortostan in het Basjkiers of Tataars. Het gebruik van het Cyrillisch schrift maakt het leren en onderwijzen van het Basjkiers wel moeilijker. Een overgang naar het Latijnse alfabet, zoals sommige wetenschappers die we interviewden suggereerden, lijkt echter gezien de positie van het Russisch als nationale taal en *lingua franca* weinig waarschijnlijk.

De uitkomsten van ons onderzoek zijn van belang voor de taalrevitalisering in Basjkortostan. Om de vitaliteit van het Basjkiers verder te verhogen lijken de inrichting van een Basjkierse universiteit en lerarenopleiding van essentieel belang. Een voorwaarde voor meertaligheid in een gemeenschap is dat etnische groepen worden aangemoedigd elkaars taal en cultuur te leren. Op dit moment is het echter primair zo dat alleen de Basjkieren en Tataren Russisch leren. De meerderheid van de Russen, niet alleen in Basjkortostan, blijft praktisch eentalig. Als echte meertaligheid het doel is, zouden leerlingen van Russische herkomst, die in Baskortostan tenslotte een minderheid vormen, moeten worden aangemoedigd de talen, of minstens een taal, van de andere etnische groepen in Basjkortostan te leren. Daardoor zouden de sociale cohesie en de crossculturele communicatie worden verbeterd en zou de vorming van een multicultureel en meertalig Basjkortostan worden vergemakkelijkt.

Noten

1. Dit onderzoek is uitgevoerd in het kader van het door NWO gefinancierde Nederlands-Russische samenwerkingsproject 'Multilingualism, mother tongue education and educational policy: Russian case studies' (projectnummer 047.007.15).
2. Met dank aan Flioura Aznabaeva, Markhaba Davletchina en Dilya Khisbulina (Institute of National Problems of Education, Ufa) voor de verstrekte informatie en hun medewerking bij de dataverzameling.
3. Met dank aan Georgii Khruslov (Institute of National Problems of Education, Moskou) voor het vertalen van de vragenlijst.
4. Met dank aan Flioura Aznabaeva, Markhaba Davletchina en Dilya Khisbulina voor hun medewerking bij de dataverzameling.

Literatuurlijst

- Ajupova, L. (1996), *Funkcionirovanije jazykov v sfere obrazovanija respubliki Baškortostan*. (Functioning of languages in the sphere of education in the Republic of Bashkortostan), in V. Solntsev & V. Mikhalchenko (red.), *Sociolinguistic problems in various regions of the world*: 49-54, Moscow: Institute of Linguistics, Russian Academy of Sciences.
- Bourhis, R.Y., H. Giles & D. Rosenthal (1981), Notes on the construction of a 'subjective vitality questionnaire' for ethnolinguistic groups, *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 2, 2: 145-155.
- Carmichael, C. (2000), Coming to terms with the past: language and nationalism in Russia and its neighbours, in S. Barbour & C. Carmichael (red.), *Language and nationalism in Europe*: 264-279, Oxford: Oxford University Press.

- Edwards, J. (1992), Sociopolitical aspects of language maintenance and loss: towards a typology of minority language situations, in W. Fase, K. Jaspaert, & S. Kroon (red.), *Maintenance and loss of minority languages*: 37-54, Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.
- Giles, H., R.Y. Bourhis & D.M. Taylor (1977), Towards a theory of language in ethnic group relations, in H. Giles (red.), *Language, ethnicity and intergroup relations*: 307-348, London: Academic Press.
- Guboglo, M. (1994), *Sprachengesetzgebung und Sprachenpolitik in der UdSSR und in den Nachfolgestaaten der UdSSR seit 1989*. Berichte des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien 32. Köln: BOIS.
- Haarman, H. (1992), Measures to increase the importance of Russian within and outside the Soviet Union – a case of covert language-spread policy (a historical outline), *International Journal of Sociology of Language* 95: 109-129.
- Hagendoorn, L., R. Drogendijk, S. Tumanov & J. Hraba (1998), Inter-ethnic preferences and ethnic hierarchies in the former Soviet Union, *International Journal of Intercultural Relations*. 22, 4: 483-503.
- Graney, K.E. (1999), Education reform in Tatarstan and Bashkortostan: sovereignty projects in post-Soviet Russia. *Europe-Asia Studies* 51, 4: 611-632.
- Grimes, B.F. (2000), *Ethnologue: the languages of the world*. 14th edition. (Internet edition: <http://www.sil.org/ethnologue/>).
- Grävingholt, J. (1999), *Regionale Autonomie und postsowjetischer Autoritarismus: Die Republik Baschkortostan*. Teil I: Politischer Umbruch und Neuordnung der Institutionen. Teil II: Herrschaftspraxis und föderale Beziehungen. Berichte des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien 16 & 17, Köln: BIOST.
- Johnson, P., H. Giles & R.Y. Bourhis (1983), The viability of ethnolinguistic vitality: a reply, *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 4, 4: 255-269.
- Laitin, D.D. (1995), Identity in formation: the Russian-speaking nationality in the post-Soviet diaspora, *Archives of European Sociology* XXXVI: 281-316.
- Paulston, C.B., & P. Chee Chen (1993), Language regeneration: a conceptual overview of language revival, revitalisation and reversal, *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 14, 4: 275-286.
- Yağmur, K. (2001), Investigating language shift and language revival in Altai: towards an explanatory framework, in G. Khruslov & S. Kroon (red.), *Languages of family and school*: 143-159, Moscow: Institute of National Problems of Education.
- Yağmur, K., K. de Bot & H. Korzilius (1999), Language attrition, language shift and ethnolinguistic vitality of Turkish in Australia, *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 20, 1: 51-69.